După cum am arătat şi mai sus, publicarea inscripţiilor nu e unicul scop al autorului. Primele pagini (9—27) cuprind o introducere despre populaţia iapigilor, o istorie a scrierii, cîteva consideraţii asupra apartenenţei lingvistice a mesapicei şi o trecere în revistă a studiilor anterioare. Remarcabil prin claritate şi prudenţă e capitolul consacrat limbii mesapice: autorul atrage atenţia asupra faptului, adesea neglijat, că, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre, apropierea cu ilira sau cu albaneza nu poate fi considerată decît o ipoteză, şi nu un adevăr definitiv cîştigat.

O completare de cea mai mare importanţă a comentariului inscripţiilor o constituie lexicul (p. 255—387); alcătuirea unui asemenea lexic presupune pentru fiecare text o prealabilă luare de atitudine în ce priveşte despărţirea în cuvinte (se ştie că scrierea este continuă); pentru a evita dificultăţile provenite din divergenţele de interpretare, autorul face numeroase trimiteri, ţinînd seama şi de propunerile de separare ale altor editori. Fiecare articol cuprinde, pe lîngă atestări, o trecere în revistă a explicaţiilor, de sens şi etimologice, propuse anterior; şi aici se dezbat probleme importante de fonetică şi de morfologie, care ar fi meritat, poate, o secţiune aparte (p. 286, valoarea grupului XT; p. 290, cîteva sufixe; p. 291—292 şi 323, problema oclusivelor; p. 297, 325, 371, flexiunea nominală).

Prudenţa şi siguranţa metodei se remarcă şi cu acest prilej: la cuvîntul *günakhai* citim « di solito viene considerato prestito dal gr. γυναικί »; într-adevăr, cu toată asemănarea dintre cuvinte, împrumutul este problematic în cazul unui termen atît de banal; de aceea, autorul reţine şi ipoteza că ar putea fi vorba de un nume propriu (cf. şi articolele *tabara*, *θotor*).

Paginile 392—417 sînt consacrate gloselor mesapice care pot aduce contribuţii la înţelegerea inscripţiilor; şi acestea sînt însoţite de ample comentarii lingvistice şi de informaţii bibliografice.

Bibliografia, clasificată pe domenii, ocupă paginile 419—432.

După abrevieri, concordanţe etc. (p. 433—450), urmează un indice al cuvintelor, atît în ordine alfabetică normală, a începutului de cuvînt (aducînd completări glosarului), cît şi în ordine inversă, ţinînd seama de sfîrşitul de cuvînt; acest din urmă indice este extrem de preţios pentru studierea morfologiei, a derivării şi pentru completarea inscripţiilor lacunare (p. 451—473); un indice de materii ar fi fost de o mare utilitate, spre a se putea reuni, măcar în acest fel, mulţimea de informaţii epigrafice şi lingvistice răspîndite în volum.

Încheierea o constituie planşele, cuprinzînd, pe lîngă o hartă şi un tabel al principalelor semne, reproducerea fotografică a numeroase inscripţii, de o execuţie ireproşabilă şi de aceea de cel mai mare folos pentru întregirea corpusului; ar fi fost, desigur, de dorit, ca t o a t e inscripţiile păstrate să fi fost reproduse astfel.

Studi messapici reprezintă, fără îndoială, o lucrare fundamentală, indispensabilă oricărei cercetări viitoare în domeniul limbilor Italiei antice, un monument închegat şi solid, care se va menţine în actualitate datorită metodei riguroase a elaborării, oricare vor fi progresele viitoare ale interpretării textelor.

I. Fischer

LOUIS ROBERT, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine.* Première partie (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, XIII), Paris, 1963, 660 p., in 8°, 13 planşe.

În continuarea vastelor sale anchete epigrafice, onomastice-lingvistice şi istorico-geografice asupra Asiei Mici, L. Robert grupează o serie de studii al căror conţinut şi importanţă depăşesc cu mult limitele indicate de titlul « Nume indigene în Asia Mică ». Aportul auto-

https://biblioteca-digitala.ro

rului la cunoaşterea acestei zone, a « Anatoliei » în epoca greacă şi romană (ceea ce dînsul numeşte « ...mes modestes [!] contributions à l'étude de l'Asie Mineure », p. 84) este de proporţii impresionante sub raportul cantităţii şi al calităţii, de importanţă capitală pentru cunoaşterea elenismului antic şi a antichităţii în general. Noua carte este mai ales produsul unei « munci de epurație », de curăţire a terenului şi a materialului onomastic adunat şi clasificat în două etape, la 1913 şi 1950 de finlandezul J. Sundwall [1]. Frecventa lipsă a spiritului critic, a elementarei acribii filologice, ignorarea onomasticii antice în general (greacă, latină, tracică, semitică, iraniană etc.) ce caracterizează cele două lucrări citate au produs multe confuzii şi greşeli, derutînd pe cei care, încrezători, le-au utilizat fără control, acceptînd ca bune « nume indigene » (liciene, lidiene, cariene, pisidiene ş.a.) nişte elemente ce sînt de fapt greceşti, romane etc. Erau creaţii ale autorului finlandez confecţionate după un procedeu pe care-l caracteriza astfel încă în anul 1952 L. Robert (p. 5—6): « Sundwall dă nişte addenda la volumul său din 1913..., lucrare neîngrijită care a devenit o ruină. În noul său memoriu [din 1950] sînt încă unele nume greceşti metamorfozate în nume lidiene şi cariene, nume luate din nişte rele ediţii rectificate în chip sigur fără ca S. să ştie, nişte jonglerii geografice; ...el menţine prin afirmaţii oarbe, caracterul indigen al unor nume evident greceşti sau latine, ori nume rău citite sau rău decupate, fără a ţine seama de originea documentelor, nici de mediul din care emană. Rămîi surprins înaintea acestei obstinaţii sterile, a acestor raţionamente uimitoare sau amuzante, acestei absenţe de spirit critic, apropieri cu forme foarte îndepărtate, în timp ce se înlătură ceea ce este la îndemînă şi foarte asemănător; caracterul livresc al cercetării care utilizează fişele tocmai pe dos fără să aibă vreodată cea mai mică cunoştinţă a mediului geografic, istoric şi filologic...». O mare parte din erorile grave ale lui J. S. au fost relevate în 1916 de O. A. Danielsson, în 1938 de L. Robert; corectările posibile şi necesare sînt reluate de acesta la 1963 pe un plan mai vast în cartea de mari proporţii (în special p. 5—336), despre care vom informa pe scurt în paginile următoare, aducînd cîteva observaţii şi rectificări cu adaosuri de amănunt.

De relevat în prealabil că, la fel ca lucrări precedente ale autorului, şi *Noms indigènes* este produsul unui stil de muncă deosebit, ce iese cu totul din comun: o erudiţie imensă, putere suverană de stăpînire cu critică penetrantă a materialelor documentare din cele mai variate şi disparate — caracterizează întreaga producţie de dimensiuni impozante a savantului parizian. Documentarea sa densă, masivă, cu citate ample (făcute după principiul practic « ...citer largement toute la partie utile d'un texte; chacun peut ainsi juger de 'l'entourage' sans avoir à rechercher une foule de livres et de périodiques », p. 542; ceva mai comod şi binevenit nici că se putea pentru cercetători) constituie o preţioasă mină de informaţii în doze destul de mari, filtrate critic. Încît notele « din subsol » ajung în chip firesc şi necesar la veritabilă « hipertrofie » (de ex.: p. 152 are 3 rînduri de text, 45 r. de note; p. 423 text 2, note 48 de rînduri, iar la p. 437 textul trebuie să dispară spre a face loc unei note de 51 rînduri). Dar din pana măiastră a lui L.R. uriaşul material bibliografic şi citatele lungi nu riscă niciodată să iasă ca « rudis indigestaque moles » pe care s-o urmăreşti cu eforturi şi greutăţi: nivelată de precizia şi fineţea doctrinei, expunerea îmbracă haina unui stil elegant, spiritual, în formulări colorate şi plastice, expresive şi incisive, după caz şi nevoia demonstraţiei ori a polemicii. Asemenea text constituie totdeauna o lectură nu numai instructivă, utilă sub variate aspecte, dar şi atrăgătoare, antrenantă chiar şi atunci cînd discută « mărunţişuri » lăsînd impresia că stă să « se înece » în citate şi ample reproduceri textuale. În lucrări filologice-istorice — model

[1] J. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier, nebst einem Verzeichnisse kleinasiatischer Namenstämme*, Klio Beiheft 11, 1913, 309 p.; *Kleinasiatische Nachträge*, în Studia Orientalia, edidit Societas Orientalis Fennica, XVI, 1, Helsinki, 1950, 50 p.

https://biblioteca-digitala.ro

de metodă critico-ştiinţifică, precum este cea prezentă — orice aport, afirmaţie şi demonstraţie se întemeiază (după nevoi şi posibilităţi) pe o documentare multilaterală: nu numai epigrafică, literară, istorică, arheologică, lingvistică-etimologică, numismatică etc., dar şi geografică, botanică, zoologică, marinărească, negustorească ş.a.m.d. Principalul material de studiu al cărţii *Noms indigènes* fiind numele proprii, pentru elucidarea lor un filolog clasic şi lingvist de prestigiu ca L. Robert aduce — spre deosebire nu numai de J. Sundwall, dar şi de mulţi alţi eruditi — o cunoaştere amplă şi nuanţată a antroponomasticii şi toponimiei t u t u r o r popoarelor şi grupelor lingvistice din antichitate, atît elenice şi romane-italice, cît şi « barbarice » în accepţiunea largă: orientale, semite, iraniene, asianice, traco-dace, ilire, celtice, egiptene etc. Nimic din aceste domenii n-a ieşit din cîmpul vizual, din atenţia cercetării eminentului elenist francez, actualmente cel mai remarcabil campion al « onomatologiei » antice.

Capitolul I « O colecţie de nume asianice: Kleinasiatische Nachträge » rectifică numeroasele erori ale « suplimentului » din 1950 al lui Sundwall, care (după vechiul procedeu de la 1913) din nume greceşti rău citite ori interpretate a confecţionat nume şi elemente de limbă « indigenă, asianică », punînd în circulaţie o sumedenie de « fantome », ca ΚΗΓΧΡΕΟΥC care fusese citit corect Κησαρηους (p. 12); Βαρις şi βαρις apelativ grecesc (p. 14); *Billos*, *Billas* din apelativul βίλλος (p. 16); antroponime după patrupede şi negrăitoare, ca Βούβαλος, *Bubalus*, frecvent în lumea greco-romană din apelativul de formă identică (« antilopă »), considerat de alţii greşit ca frigian, tracic etc. (p. 22—30); Βουβας şi Βωβας (adj. βωβός « mut; şchiop? »), frecvent în Bitinia, e considerat peste tot ca grecesc de L.R. (p. 30), dar poate fi menţionat tracicul *Bubentis* Tharsae (NotScavi, 1898, p. 418 = AnnEp, 1899, 97), care evident că nu este împrumutat din greacă; antroponime din apelative cu sensul « grămadă » (p. 33), « arbori, pădure » (p. 35); *Hermas* — Ἑρμᾶς (p. 38); un « *hlu-(a)z(a)-ija*, caric » este confecţionat de Sundwall din antropon. grec Λυσίας (p. 40), iar « *hru-(a)za*, Ρουσων lycaon. » e cognomen latin *Ruso* (p. 41), precum « Ανχαρηνα fem., lycaon. » este evident lat. *Ancharen-* (p. 43); Ιθαρος antropon. este apelativul grecesc de aceeaşi formă (p. 45—47), iar « *Kisa*, Κισση (auch Mitanniname) » nu e decît gr. κισσός « iederă » (p. 47); « *Klppa*, *Kalpos*, lycaon. » este abreviat din lat. *Calpurnius* (p. 49); rîul *Klydros* recunoscut indigen de Sundwall, frigian de L.R. (p. 81) *Cludrus* este un hidronim indo-european, cu etimologie stabilită (**kludro-*). Urmează o lungă suită de nume greceşti, tipice (inutil a reproduce exemple) conţinînd noţiuni curente ca « negru », « mic », « statornic, stabil, fix », « viţel » etc. (la p. 66 pentru numele Πυρσος se poate adăuga exemplul din RevArch, 1925, I, p. 259; Bull. Inst. Arch. Bulg., XII, 1939, p. 293); din nume evident greceşti ca: *Melas* « negru », *Mikkos* « micu », *Monimos*, *Papylos*, *Spanos*, *Dies* ş.a., J. Sundwall confecţionase, prin deformări deliberate, « cu fantezia sa autoritară şi cu extremă neglijenţă », nume asianice. La p. 85 şi urm. este examinat materialul onomastic-lingvistic « lydian » grupat de englezul W. H. Buckler (a. 1924), în parte după repertoriul lui Sundwall (1913) şi reluat ca util de acesta din urmă (a. 1950) între « materiale asianice », unele fiind total inexistente, ficţiuni şi « fantome » doriene, cariene, pamfiliene, lidiene etc., ca « Petelesis » care este în realitate gr. *Telesis* (p. 88), « Διστου » = δὶς τοῦ (p. 98). Dar la p. 90 în epigrafa citită de L.R. Ινγει, este de preferat lectura lui R. Paribeni (a. 1914) Ινγε[νο]υος, nume roman ce lipseşte în index. Celebrul brigand asianic se numea *Tillorobos*, « Tilloboros » fiind o variantă greşită, grafică. La p. 100—111 se dau mai ales precizări asupra toponimiei şi topografiei din Asia Mică, aducînd substanţiale rectificări la erorile comise de Sundwall în privinţa numelui şi amplasamentului unor localităţi, apoi (p. 111—114) se discută antroponimele trace *Mocaporis*, *Dorzenthes* şi *Scaris* (declarate « galatice » de Sundwall), în epigrafe din Pisidia; se poate adăuga derivatul *Scarinis* (Scarini Busil(a)e?), Bull. Inst. Arch. Bulg., V, 1928—1929, p. 369. În epigrafa greacă de la Çarik Saray (MonumAsiaeMin, VIII, 367) antroponimele trace *Aulusios* (nou, unicum), *Aulucentos* şi *Seuthes*; sînt şi aceştia coborîtori

https://biblioteca-digitala.ro

din colonii traci de la Neapolis. Καπερλατινου κώμη plasat de Sundwall în Pamfilia, este un toponimic semit din Syria, citat ca atare de Keil-Wilhelm în legătură cu o inscripţie (p. 114—115). După o amplă discuţie asupra antropon. gr. Λαγετας (p. 115—119), urmează un alt conspect al unor confuzii de topografie, teonime, antroponime (unele fictive) în opera lui Sundwall (p. 119—129). În legătură cu numele grecesc Κόκκαλος, Κόκκαρος, se relevă la traci *Coccarus*, *Cocus*, *Coca* pe care greşit le considerau antroponime trace Mateescu şi Decev (la p. 137, nota 1 « Ταυσου » este de fapt TAPCOY, genitiv grecesc al lui *Tarsas)*. Urmează iarăşi (p. 139—194) o serie lungă de antroponime curat greceşti avînd la bază apelative variate « coastă », « plante » (cînepă, păstaie), ori « părţi ale corpului », « defecte fizice », « caracterul», « vegetaţia », « peştii », alte animale, « parfumuri », « şafran », « vultur » ş.a. În legătură cu grupa antropon. gr. *Kerk-* (pus de unii între numele asianice, de alţii între cele trace), pe bună dreptate observă L.R. (p. 190) « il est fâcheux que ceux qui font des récoltes de noms thraces ou asianiques soient tellement ignorants de l'ensemble de l'onomastique grecque et de ses instruments de travail et qu'ils piquent au hasard tel nom grec bien connu qui se trouve par hasard dans leur domaine géographique, l'isolent de son milieu sans même s'en apercevoir et l'épinglent parmi leurs noms indigènes, sans pouvoir d'ailleurs lui donner ni compagnon, ni explication ».

Antroponimele latine-italice încă devin « indigene, asianice » pentru Sundwall; ele « par să-i aducă nenoroc; nu se gîndeşte la pătrunderea şi dominaţia romană. Numele romane se găsesc cu grămada în Asia Mică: guvernatori şi administratori, coloni, negustori, purtate chiar şi de oamenii pămîntului deveniţi cetăţeni ori ostaşi; de asemenea nume romane sînt adoptate de oricine la fel ca numele greceşti » (p. 194); astfel de nume sînt *Mindius*, *Laberius* etc. Cît priveşte apoi lipsa de critică şi complimentele, chiar admiraţia cu care fuseseră întîmpinate « repertoriile asianice » ale lui Sundwall de unii recenzenţi şi « critici » formalişti, pe bună dreptate observă L. Robert (p. 199) « n-au decît să admire cît vor pofti, aceasta nu va avea inconveniente, cu condiţia ca admiratorii, lămuriţi, să nu imite procedeele de lucru ale lui J. Sundwall în cele două cataloage şi să nu-i folosească listele fără verificări adîncite şi repetate ». Cu multă, deplin justificată, insistenţă relevă L.R. mereu nevoia unui control permanent şi sever al materialului « asianic » ce conţine multe ficţiuni şi fantome printre care una din cele mai elocvente este numele « Menemydios »: Πο(πλιος) Λέων Μενεμυδιος πολείτης (etc.) citit corect cu peste un veac în urmă astfel: πόλεων μέν ειμι δύο πολείτης (etc.), calambur epigrafic-filologic în legătură cu care L. R. relatează o nostimă poveste miraculoasă din a. 1593 despre « dintele de aur care i-a crescut unui copil în Silezia... » (p. 199—202: « la dent d'or »).

Între concluziile cap. I, sînt de relevat cîteva ascuţite reflecţii de interes metodologic şi critic, ca (p. 203) « faptul de a şti dacă un nume e grecesc (ori latin) ori indigen nu este rezultatul unei speculaţii arbitrare şi pur lingvistice asupra unui nume izolat... Fiecare nume trebuie să fie citit şi înţeles în contextul şi mediul său »; (p. 204) « chiar onomastica indigenă — autentică, nu cea sundwalliană — va avea nevoie în primul rînd să fie reconstituite teritoriile popoarelor indigene »; (p. 205) « atare muncă lingvistică este în acelaşi timp o muncă de istorie şi de geografie şi nu e posibil să fie îndeplinită, nici chiar să fie concepută dacă vrem să decupăm o parte propriu-zis 'lingvistică' ce nu a fost decît caricatura adevăratei lingvistici ».

Cap. II « Nume indigene în Lydia » (p. 207—322), semnalate de W. H. Buckler (a. 1924), între care L.R. identifică antroponime greceşti numeroase, ca de ex. pretinsa « Καμψύχη » care este ΚΑΛΛΙΤΥΧΗ, Ατυανας este lat. *Atinas*, *Atyanas;* « Πλοκτρων » e Πλουτίων ş.a.m.d.; nume iraniene, ca *Mithres*, *Bagoas*, *Mandanas* etc.; trac *Sadalas* (« carian » pentru Sundwall; p. 218); maced. *Balacros*, *Machatas*, *Galestes* [eventual iliric?]; capadociene *Sandes*

https://biblioteca-digitala.ro

şi *Iazemis;* latine *Mindius*, *Manius*, *Ocratius*, *Condianus*, *Laianus*, *Lepidas* (p. 220—222). La numele greceşti puse de Buckler între « apparently not Greek » ca *Apollonios*, L.R. (p. 223) remarcă « il suffit, somme toute, de supprimer les accents des mots grecs — ici et partout — pour leur donner une allure suspecte, susceptible d'une interprétation 'asianique' pour les esprits peu timorés ». Urmează o altă suită de antroponime (ca *Taoreas*, *Kôlôtes*, *Posês*, *Parmis* etc.). În legătură cu Ποσης, atestat în cîteva oraşe ioniene (p. 225), trebuie observat că el este frecvent şi în Pontul Stîng (Odessos, Burgas, Tomis etc.), de aceea a fost (greşit) considerat tracic de Mateescu, Ephem. Dacorom., I, 1923, p. 232 *(« Posinus* forse nome tracio formato da *Posses »)* şi Decev *(Thrakische Sprachreste*, 1957, p. 375—376 « *Posses*, *Possis*, *Posis* (etc.) — nach Tomaschek thrakisch, dagegen nach Bechtel griechisch. Sicher den beiden Sprachen eigen. Zu idg. **potis »)*; dar tocmai etimologia justă a gr. *Posses* din i.-e. **potis* arată că tema *Pos(s)-* nu poate fi tracică, unde **potis* a rămas nealterat: *Potazis*, *Potasius*, eventual şi în *Patasi-* (antroponime trace). După « quelques dames » (p. 230—234), vin nume de diverse noţiuni, ocupaţii (cofetari, plumbari), plante, calităţi fizice-corporale, părţi ale trupului, coafura etc., arme, maniere, vegetale, bijuterii, fierărie, corăbii, păpuşi ş.a.m.d. Cu obişnuita-i intuiţie ageră dă L.R. soluţia etimologică justă, simplă dar ingenioasă a numelor proprii, iar în legătură cu poreclele (sobriquets) observă (p. 303) « dar se întîmplă de asemenea că rădăcina să nu fie cunoscută din altă parte, deci nici sensul (sensurile) ei. Trebuie să ne dăm seama de un lucru, cu toată enorma bogăţie a vocabularului grecesc ce este cunoscut: naufragiul unei importante părţi a vocabularului grec, anume a vocabularului tehnic şi mai ales a celui familiar. De aici greutatea pentru înţelegerea unui mare număr de antroponime greceşti. Încît 'onomatologul' trebuie să recurgă adesea la cuvinte ce nu sînt cunoscute decît din Hesychius, Photius, Eustathius, din alţi lexicografi şi să folosească pentru explicaţii forme de *hapax*... ». Importantă, general valabilă este constatarea (p. 304) că « antroponimele conţin un tezaur (adesea « sigilat » — scellé) al vocabularului popular. Ele pot să ajute la studiul acestui vocabular ». Dacă numele proprii sînt utile, chiar necesare pentru cunoaşterea vocabularului unei limbi foarte bine cunoscute cum este greaca, atunci numele proprii sînt mult mai importante, indispensabile pentru cunoaşterea idiomurilor dispărute (traco-dacica, ilira etc.), care au lăsat aproape numai nume proprii, cîteva glose, dar nici un text.

Există încă în antroponomastica greacă o serie de « enigme », consecinţă a faptului că s-a pierdut o parte a vocabularului uzual (p. 306 « une conséquence du naufrage d'une partie du vocabulaire grec, c'est que l'anthroponymie grecque présente beaucoup d'énigmes »), enigme pe care lipsa de critică şi de control a unora (Sundwall, Buckler) le-au aranjat « dans les vitrines de l'asianique » (p. 307). Dintre numele « pe care eu nu pot să le explic în greacă, dar care, cred, trebuie să fie greceşti » (Κιλας, Δραλας, Δραβων, Βισθ-) nu este necesar ca toate să fie considerate de această obîrşie; astfel, *Drabon* care « trebuie să vină de la o rădăcină greacă încă necunoscută » (p. 310) poate fi « barbaric », de ex. traco-frigian (bitinic?), cf. eventual *Drebias* CIL, III, 889, 13768, Δρεβελαος ArchEph, 1923, p. 129, 1924, p. 157 (IndogermForsch, XLIX, p. 181—182, Blumenthal). *Bisthon* la Priene şi Magnesia, Βισθαρος la Colophon şi Samos, Βισθα din Chersonesul Pontic, nu pare a fi « enigmă greacă » (« je crois que cette racine — pas dans Bechtel — est ionienne, introduite par voisinage à Chersonesos; en tout cas, pas lydienne », p. 311—312), ci eventual tracică, precum indică alte analogii: *Byrebistes* regele geto-dac, *Ditubistos* trac din Dardania în sec. V (Procop.), Βιστης la Panticapaion (InscrPontEux, IV, 255), sau chiar comună traco-iraniană dacă se are în vedere Βισθανης fiul lui Artaxerxes III Ochos (Arrian, III, 19, 4, semnalat de Th. Stein, Glotta, VI, 1915, p. 143); cf. de asemenea în Tracia Βισδης (teonim?) pe un relief al « cavalerului trac» (IGB, nr. 861).

https://biblioteca-digitala.ro

După observaţii în legătură cu epigrama lui Straton, cu pretinse cuvinte hittite *(lalū, koko)*, cîteva substanţiale precizări asupra e l e n i z ă r i i Lydiei (p. 321—322): « ...s-a văzut că nu rămînea nimic ca onomastică indigenă sau aproape nimic. Este un mare contrast cu toponimia, conservativă şi puţin alterată. Mai ales e mare contrastul între situaţia religioasă a unei regiuni ca Meonia şi antroponimia ei. Cultele acolo sînt în esenţă tradiţionale, vechi divinităţi locale sau Anaitis persana asimilată... Dar acest caracter a dispărut din antroponimie. Generaţie după generaţie, numele indigene au fost abandonate şi practic nu sînt decît nume greceşti în aceste familii de cucernici adoratori ai vechilor zei băştinaşi. Aceste nume greceşti sînt în cea mai mare parte de o extremă banalitate şi se regăsesc în toate teritoriile greceşti... Imaginea este total deformată de erorile lui Sundwall şi ale lui Buckler, introducînd o mulţime de nume greceşti cu deosebire din vestul şi centrul Asiei Mici în listele lor de nume indigene, după ce le-au smuls din mediul şi anturajul lor: lingvistic, topografic şi geografic, cronologic, familial şi social ».

Appendix la cap. I şi II (p. 323—336) relevă în continuare influenţa nefastă a confuziilor şi erorilor cu consecinţe grave pe care le-au cauzat lucrările lui Sundwall în cercetările privind Asia Mică, cu acele numeroase « fantome asianice» (« fausse image, acceptée de confiance, que donnent les listes de J. Sundwall, compilées suivant les procédés mis en lumière par Danielsson et par L.R. On voit à quel point des questions fondamentales sont viciées par ces listes », p. 326). Dintre « fantomele » studiate aici, de remarcat ΚΟΝΤΩΝ în loc de realul FRONTON.

Cap. III (p. 337—351), un epitaf în versuri la Sardis, studiază antroponime ca *Matis*, *Dardana*, cu unele opinii care stîrnesc nedumeriri; « *Mateia* se rapproche de noms thraces » [?], iar Ματεις Οαδαου Δαρδανις *InscrGr*², II, 8476 ar fi « des Balkans » (p. 342), ceea ce nu este verosimil, fiind şi *Mateis* ca şi celelalte *(InscrGr*², II, 8471 etc.) din Asia Mică; *Oadaus* este comparat de L.R. cu numele *Dacilor* şi cu *Davus*; — neverosimil. Nume iraniene: *Pharnakes*, *Maiphernes* etc.

Cap. IV (p. 353—360) epitaf grec din Apameea Frigiei; se relevă numele realmente indigen Μολης; observaţii asupra cîmpiei de la Apameea şi a populaţiei (licieni, coloni traci, macedoneni).

Cap. V (p. 361—365) epitaf creştin grecesc din Eumenia; se remarcă numele arab *Mannos*

Cap. VI (p. 367—372) epitaf grecesc din Nacoleia, se discută numele cu tema *Bab-*, ca « Lallname » frecvent în centrul şi vestul Asiei Mici, primit de ionieni şi de alte populaţii; exista însă şi la traci (de ex. *Babu* Tarsa, CIL, X, 3527), ca şi la iliri (Βαβος Δελματα SEG, I, 213, 19); pare deci a fi fost comun mai multor grupe etno-lingvistice, ca un element « internaţional ».

Cap. VII (p. 373—432) nume de pamfilieni şi pisidieni, ca Ερυμνευς, Ορυμνα, unele greceşti şi macedonene (un lung excurs despre *Koiranos*, p. 385—396); grupe etnice şi mercenari traci, iliri. În legătură cu antropon. ilir *Plator*, L.R. (p. 414) adaugă cîteva exemple la listele lui H. Krahe (1929) şi A. Mayer (1957); dar addenda sînt mai numeroase, pe lîngă exemple messapice din Italia (O. Parlangèli, *Studi Messapici*, 1960), un caz interesant de patronimic la Milet, *Didyma*, II (1958), p. 308, nr. 545 'Ασκλάπων Πλατορος χαῖρε şi altele. Proxeni cretani, pamfilieni în Egipt şi alte grupe de « imigranţi » sînt semnificative pentru mişcările de populaţie în lumea elenistică. Tema onomastică asianică *Koza-* în antroponime (var. *Konz-*, *Kuanz-*) nu este epuizată în citatele lui L.R. (p. 427), fiind de adăugat Κοζαρος la Notion. (JahreshÖsterrInst, XV, 1912, p. 55, nr. 31) şi tracele Κοζειλας, Κοζεικενθος (BCH, XXXV, 1911, p. 116).

Cap. VIII (p. 433—447) *Iazemis* (frecvent în lumea greco-romană) şi alte nume capadociene.

https://biblioteca-digitala.ro

Cap. IX (p. 449—540) « en Cappadoce et en Paphlagonie », pe lîngă unele nume tipice în aceste zone *(Olgasys, Thys* etc.), un amplu, magistral studiu epigrafic asupra marelui decret din Anisos (Hanisa) şi asupra acestui oraş capadocian, ca şi a onomasticii iraniene-persane în Capadocia. Despre antropon. *Sasa* larg răspîndit, atestat şi la iranieni ca şi la daci, se poate spune că era comun scito-sarmatic şi traco-dacic. Elementele comune iraniene în nordul Asiei Mici şi în Bosporul Cimmerian încheie cap. IX, iar « Postfaţa » (p. 541—546) trasează în rezumat caracterul şi planul lucrării, necesitatea unei drastice acţiuni de curăţenie: « trebuie să dispară din listele existente şi utilizate de toată lumea un considerabil număr de nume pseudo-asianice, care erau în realitate greceşti sau latine. Atare muncă era indispensabilă, dată fiind confuzia totală creată de J. Sundwall cu procedeele sale şi de slăbiciunea criticii celor care l-au utilizat aproape jumătate de veac şi chiar recent de tot. Faţă de tenacitatea metodelor inadmisibile şi de nepăsarea ovină (nonchalance moutonnière) a utilizatorilor creduli, a trebuit să dau şi să dezvolt argumentele şi probele mele, să etalez dosarul sub ochii cititorului; era singura modalitate prin care nădăjduim să punem capăt unei documentări şi unei metode ce condamnă aceste studii la sterilitate » (p. 541).

Analiza cuprinsului — chiar sumar, cît a fost posibil — arată că titlul adoptat de L.R., *Noms indigènes* nu acoperă decît parţial conţinutul cărţii, căci mai ales în cap. I—II (p. 5—336) « partea grecească era atît de importantă de parcă aş fi scris una din acele lucrări ce pregătesc despre onomastica elenică după nişte nume recunoscute de toată lumea ca greceşti... » (p. 542). Dacă numele « indigene » sînt atît de puţine şi răsfirate în carte, se pare că titlul ei mai potrivit ar fi fost altul (de ex. « Études sur l'onomastique et la population de l'Asie Mineure... », ori ceva asemănător).

Precum necesită o asemenea carte, de mari proporţii, conţinînd un imens material mai ales onomastic şi filologic-lingvistic, autorul i-a anexat un excelent i n d i c e (p. 551—656): I, nume de persoane scrise greceşte; II, nume de persoane scrise latineşte; III, nume de locuri în greceşte; IV, nume de locuri turceşti; V, cuvinte greceşti; VI, publicaţii; VII, index general (nu de autori etc.). Astfel, volumul este un instrument de lucru uşor maniabil, uşor de utilizat, care va aduce mari servicii muncii ştiinţifice. Dar alături de tabelul amplu al publicaţiilor (p. 580—599, cu concordanţe, care implică o muncă de mare migală şi precizie) era necesar un tabel de a b r e v i e r i (în afară de cele consacrate şi îndeobşte cunoscute, ca CIG, IG etc.), unitare, aplicate consecvent, care prin simplificare uniformă prezintă avantajul unei economii de spaţiu grafic şi precizie integrală a indicaţiilor bibliografice, pe care nu le pot compensa scurtările practicate « ad hoc », variate, deci inconsecvente; unele publicaţii sînt citate abreviat la început, apoi mai dezvoltat sau chiar complet [1]. Lipseşte un alt auxiliar indispensabil unei lucrări epigrafice şi istorico-geografice: o h a r t ă integrală, detaliată (în felul celei parţiale, pl. VIII) a zonei studiate în text, fără de care este greu, pentru străini aproape imposibil a urmări pe autor în peregrinările expunerii sale prin satele şi ruinele Anatoliei. Dacă se are în vedere faptul că numai simpla lectură atentă a masivului volum de « Nume indigene » reclamă un efort considerabil al atenţiei, era firesc ca la ultimul control să fi scăpat erori de tipar banale, străvezii, care nu alterează sensul textului (p. 102 « Gölternamen », p. 130 « În memoria Lui Vasile Pârvan », 262 « Möllendorf », 333 « Haass », 498 « Ennuchen » etc.), un rînd în plus (p. 419), dar şi trimiteri fictive, « în alb » (p. 220 « ci-dessus, chap. I, 000 », care este p. 195; p. 464 « chap. VIII, 000 » = p. 436; p. 500 « II, 000, n. 0 » = p. 99,

[1] De ex. p. 24, 32, 56, 64, 178 etc. « Att. Frauennamen », p. 60, 272 etc. « Frauennamen », 135, 158 « Die attischen Frauennamen »; p. 33, 171, 181 « J. Savants », 70, 138 etc. « Journal des Savants »; p. 45, 309 « Eph. Dacoromana », 71, 314, 400, 432, 538 « Ephem. Dacoromana », 112, 116, 137, 410 « Ephemeris Dacoromana »; p. 436 « Z. Num. », 464 « Zeitschrift für Numismatik » ş.a.m.d.

https://biblioteca-digitala.ro

n. 3). Aceste şi alte asemenea mărunţişuri (chiar înşirate complet, exhaustiv) nu pot scădea prin nimic valoarea ştiinţifică de fond, sub variate aspecte, a operei lui L. Robert, al cărui volum II cuprinzînd mai mult material « indigen »[1] decît importat în Asia Mică (« le volume prévu pour la suite n'aura plus guère, je l'espère, à s'occuper des 'faux noms', bien que je n'aie nullement traqué, en ce volume, tous ces personnages », p. 545) este aşteptat cu mult interes şi legitimă curiozitate.

I. I. Russu

M. TULLI CICERONIS *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 18, *Oratio pro L. Murena*, iterum recognouit M. Kasten. Leipzig, Teubner, 1961, X + 48 p.

Textul de care ne ocupăm reprezintă revizuirea unei ediţii apărute sub îngrijirea lui H. Kasten cu aproape treizeci de ani în urmă (în 1932) în aceeaşi colecţie. Deoarece prima ediţie n-a fost recenzată în paginile revistei noastre ne propunem să consacrăm celei de-a doua o prezentare completă, fără să ne limităm la o simplă confruntare cu versiunea anterioară. De altfel nivelul ştiinţific la care este realizată această ediţie îndreptăţeşte pe deplin o analiză amănunţită.

Noua ediţie se deosebeşte destul de puţin de cea veche. Ea cuprinde, în afara textului propriu-zis, o prefaţă în care editorul face o scurtă prezentare a manuscriselor şi a bibliografiei discursului între anii 1932 şi 1960, două pagini de *testimonia* şi un scurt *Index nominum et rerum aliquot memorabilium*.

Stabilirea textului se bazează atît pe compararea principalelor manuscrise cît şi pe folosirea constantă a surselor literare. În general lecţiunile manuscrisului notat cu V (codex Parisinus 14749) sînt preferate. Într-un singur caz îndepărtarea de la textul lui V ni se pare nejustificată: în § 42 (p. 22, 31) editorul adoptă varianta *intellegant*, păstrată de ψ[1], deşi toate celelalte manuscrise au *intellegunt*.

Manuscrisele *deteriores*, care nu sînt menţionate în prefaţă, sînt utilizate numai uneori. Lecţiunile lor speciale, cu toate că n-au decît valoarea conjecturilor făcute de editori, ar putea contribui totuşi la îmbunătăţirea textului. Astfel, în § 31 (p. 17, 5), H. Kasten acceptă conjectura lui R. Klotz, *clarissimae*. Credem că varianta *gratissimae* care se găseşte în cod. Lag. 13 şi pe care o acceptă A. Boulanger este preferabilă ca sens, fiind totodată şi mai apropiată de lecţiunea *grauissimae*, comună tuturor manuscriselor bune. În alte cazuri, variantele acestor *deteriores* coincid cu conjecturile editorilor moderni. În § 20 (p. 10, 23), editorul adoptă conjectura lui Ernesti, *loquor*, fără să menţioneze faptul că aceeaşi lecţiune se află şi în cod. Monac. 15 734. La fel, în § 25 (p. 13, 4) conjectura lui Halm, *discendis*, este confirmată de varianta *ediscendis*, dată de cod. Helmstad.

În textul transmis de tradiţia manuscrisă, H. Kasten introduce destul de puţine conjecturi. Dintre cele patru care îi aparţin (§ 3, p. 2, 23 *<cum salute communi>*; § 17, p. 9, 5 *studebam* în loc de *iacebant*, păstrat de aproape toate manuscrisele; § 33, p. 18, 4 *Mithridaten* pentru *Mithridate non V*, *Mithridatem* non ω ; § 45, p. 24, 1 *<ut> test<at>am)* numai cea de la § 33 ni se pare cu totul convingătoare. În mai multe cazuri considerăm că modificarea lecţiunii manuscriselor prin introducerea unor conjecturi propuse de ediţiile anterioare este neîntemeiată. Menţionăm astfel § 16 (p. 8, 32) *sua* în loc de *sui*, 17 (p. 9, 4) excluderea din text a lui *nouis hominibus*, 20 (p. 10, 26) *impertiit* în loc de *impertit*, 24 (p. 12, 17) omiterea

[1] Despre antroponomastica anatoliană, cf. recenta carte a lui Lad. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964, 700 p. (repertoriu alfabetic, de o bogăţie impresionantă), de valoare deosebită, asupra căreia vom reveni.

https://biblioteca-digitala.ro